

Seres Dániel (1991) az ELTE BTK Ókortörténeti Doktori Programjának hallgatója. Kutatási területe az attikai szónoklás, elsősorban Démosthenés beszédei.

Legutóbbi írása az Ókorban:
Hégésippos: Halonnésosról (Dém. VII) (fordítás, kommentár) (2017/2).

Démosthenés: *A békéről* (Dem. 5.)

Fordította, a bevezetést
és a jegyzeteket írta Seres Dániel

Bevezetés

Kr. e. 346-ban végjátékához érkezett az athéni kül- és belpolitikát immár tíz éve meghatározó harmadik szent háború, és ezzel együtt a városállam II. Philipposzal vívott küzdelme is, de ne siessünk ennyire előre. Athén külpolitikájában a Kr. e. 357-es év hozott döntő változást, ugyanis a város rögtön két fronton is háborúra kényszerült: kitört az Athén szövetségi rendszerét jelentős mértékben átalakító szövetséges háború; az újonnan trónra lépő makedón uralkodó, II. Philippos pedig súlyos csapást mért Athén észak-hellasi érdekszférájára, és ezzel nagyhatalmi ambícióira is. Az Athén egyértelmű vereségével záródó peloponnésosi háború után először, Kr. e. 378-ban nyílt újra érdemi lehetőség a város nagyhatalmi pozíciójának visszaállítására, a második tengeri szövetség megalapításával, amivel Athén az egykori délosi szövetséget kívánta újra életre hívni. Azonban Kr. e. 357-ben a szövetségesek – Chios és Rhodos vezetésével – felláztak a fizetendő adó mértéke, valamint az ígért védelem hiánya miatt, és Kr. e. 355-re felülkerekedtek a szövetséget vezető városon. Noha a szövetség hivatalosan nem szűnt meg a háború lezárásával, a gyakorlatban mégsem volt több formális társulásnál.¹

Ezekkel az eseményekkel párhuzamosan Athén északi érdekei is komoly csorbát szenvedtek a makedón terjeszkedés következtében. Először Amphipolis, a chalkidikéi régió egyik stratégiai jelentőségű városa, majd a jóval délebbre fekvő Pydna került Philippos kezére.² Egy évvel később, Kr. e. 356-ban egy új konfliktus, a harmadik szent háború alakította át Hellas politikai térképét. A phókisiak Kr. e. 357-ben művelés alá vontak egy, a delphoi szentély tulajdonába tartozó szent földterületet, amiért a delphoi *amphiktyonia*³ pénzbírsággal sújtotta őket, de a phókisiak nem fizették be a kiszabott büntetést, ellenben elfoglalták Delphoit, amiért a delphoi *amphiktyonia* háborút indított ellenük. Később Athén Phókis, míg Philippos Thébai oldalán csatlakozott a háborúhoz.⁴ Philippos – minden athéni kísérlet ellenére – részben manipulatív politikájának, stratégiai leleményességének, részben pedig a megvesztegethető helyi vezetőknek köszönhetően egymás után foglalta el Athén északi érdekeltségeit: Kr. e. 356-ban Poteidaiát,⁵ Kr. e. 354-ben Methónét,⁶ Kr. e. 352-ben Pherait és Pagasait,⁷ Kr. e. 348-ban pedig, szűk egy évnyi háborúskodás után, még korábbi szövetségesét, a chalkidikéi szövetség vezető városát, Olynthost is.⁸ Olynthos elestével irányítása alá vonta Hellas északi részét, a harmadik szent háború pedig lehetőséget adott arra is, hogy befolyását Hellas központi, délebbi területeire is kiterjessze.

A békekötés gondolata először Kr. e. 347-ben merült fel athéni részről a béke névadója, Philokratés javaslata alapján. A béketárgyalások menetének rekonstruálásában a legfontosabb forrásaink Démosthenés és Aischinés két-két beszéde, melyek Kr. e. 343-ban a *Hűtlen követség*-, illetve Kr. e. 330-ban a *Koszorú*-perekben hangzottak el.⁹ Az attikai szónokok fennmaradt beszédei között egyedül ebben a két perben maradt fenn a védő- és a vádbeszéd is, ami ritka szerencse, hiszen mindkét fél álláspontját, érvelését saját szavaikon keresztül ismerhetjük meg;¹⁰ de ez a szerencse legalább ugyanilyen mértékű kihívást is rejt magában, mivel a két szónok beszámolóit számos ponton ellentmondanak egymásnak. A béketárgyalás menete röviden az alábbi módon összegezhető.

A konkrét tárgyalások Kr. e. 346 elején kezdődtek. Philokratés betérjesztése nyomán az athéniak elfogadtak egy határozatot, amely szerint a város egy tíztagú követséget küld Philipposzhoz, hogy az esetleges béke részleteiről tárgyaljanak a makedón uralkodóval. A követség januárban vagy februárban hagyta el Athént, Pellában fogadta őket Philipposz, és februárban vagy márciusban tértek vissza, majd a makedón követek is megérkeztek Athénba. A békeszerződés pontos feltételeiről Elaphébolióhónap (március/április) 18-án folytatott vitát a népgyűlés, majd másnap szavazott az előterjesztésekről. A béke az első ülés fényében az athéniakra és szövetségeseikre, továbbá a halosiakra és a phókisiakra vonatkozott volna, de az utóbbi kitéltet a végleges határozat mégsem tartalmazta,¹¹ így akár Philipposz, akár szövetségesei továbbra is jogosan viselhettek háborút az Athén támogatását élvező Phókisz ellen. Néhány nappal később az athéniak és szövetségeseik letették a békét szentesítő esküt a makedón követek jelenlétében, azonban makedón részről egyedül Philipposznak volt joga eskütételre, mivel a makedón követség nem rendelkezett ilyen felhatalmazással: ezért indult útnak a második követség. Philipposzsal ismét Pellában találkoztak az athéni követek, azonban majdnem két hónap késéssel, csak Skirophórión hónapban (június/július) szentesítették a békét. Ebben a két hónapban Philipposz a Chersonésoson és Thrákiában folytatott hadjáratot, teljesen szabadon, minden jogi kötöttség nélkül növelhette területeit, hiszen még nem kötötték a béke feltételei.¹² Miután Philipposz és szövetségesei is letették az esküt, a követség még ebben a hónapban visszatért Athénba, Philipposz pedig Thermopylai felé vonult, hogy további befolyást szerezzen Hellas középső területein. Phókisz segítséget kért Athéntól, Athén azonban elutasította kérésüket. Philokratés javaslatára határozatba foglalták, hogy a békét kiterjesztik Philipposz utódaira is, valamint arra is kötelezik magukat, ha Phókisz nem adja át a delphoi szentélyt, Athén segítséget nyújt ellenük.¹³ A béke módosított szövegével útnak indult a harmadik küldöttség, de néhány napon belül visszatértek, mert útközben megtudták, hogy Phókisz kapitulált; ennek ellenére Philipposz nem kegyelmezett nekik, és hatalmas pusztítást vitt véghez.¹⁴ Mindezek után mégis úgy döntöttek, hogy értesítik Philipposzt a tervezett módosításról, és ezen az úton értesült a negyedik küldöttség arról, hogy Phókisz kizárták a delphoi *amphiktyoniából*, és helyét Philipposz vette át,¹⁵ így nemcsak állandó befolyást szerzett középső Hellasban, hanem a régóta vitatott „görög” volta is bizonyítást nyert azáltal, hogy az egyik legszentebb görög szövetség tagja lett.¹⁶

A béke már megkötésének pillanatában sem örvendett nagy népszerűségnek Athénban – noha megszavazták a „tiszelt athéni férfiak” – a városra vonatkozó kedvezőtlen következményei miatt. Démostenés és Timarchosz már a második követség visszatérése után vádat emelt Aischinés ellen, amiért a követség tagjaként hűtlen módon teljesítette kötelezettségeit. Erre a perre csak Kr. e. 343-ban került sor, ugyanis Aischinés pert indított és nyert Timarchosz ellen, amelyben azzal vádolta őt, hogy korábban prostituáltként élt, és ezért a vádemelése érvénytelen.¹⁷

Ez a kilátástalan, feszült politikai légkör szinte tapintható *A békéről* című beszédben, amelyet magából a szövegből felfejtethető események – phókisi menekültek, Thermopylai helyzete, Philipposz az *amphiktyonia* tagja¹⁸ – és Halikarnassosi Dionysiosz következő tudósítása alapján valamikor Kr. e. 346 őszén tarthattott Démostenés:

Themistoklés után pedig Archias következett, és az ő hivatali évében [346/345] azt tanácsolta [Démostenés] az athéniaknak, ne akadályozzák Philipposzt abban, hogy az amphiktyoni szövetséghez csatlakozzon, és ne adjanak neki ürügyet a háborúra, most hogy sikerült békét kötni vele. Ez a beszéde pedig így kezdődik: „Tudom, athéni férfiak, a jelenlegi helyzet...”¹⁹

Noha az előadás tényét megkérdőjelezzük késő antik és bizánci forrásaink, Libanios a Kr. u. 4. században a beszédhez írt összefoglalójában így fogalmaz:

Ezt a beszédet, úgy vélem, Démostenés megírta, de nem adta elő, ugyanis amikor a szónok perbe fogta Aischinést, többek között azzal vádolta, hogy azt tanácsolta, szavazzák meg Philipposzt az amphiktyoni szövetség tagjává, amikor ezt senki se merte betérjeszteni, még Philokratés, a legarcátlanabb ember sem. Tehát nem illethette Aischinést ezzel a váddal, amikor maga is támogatólag szólalt fel e kérdésben, hanem minden bizonnyal attól tartott, azt gyanítják róla, Philipposz pártján áll – mivel a király megvesztegette –, és azért állt elő ilyen javaslattal, hiszen a beszédből is nyilvánvalóan látszik, hogy valami ilyesmi gyanúba keveredett, amikor saját magát úgy igyekszik bemutatni, hogy jóindulatú a várossal szemben és megvesztegethetetlen.²⁰

Teljes mértékben egyetért Libaniosszal – sokszor még a szöveg szintjén is szó szerint követi – a Kr. u. 9. században alkotó konstantinápolyi pátriárka, Phótios:

*A békéről című beszédről mások is, de a leginkább a szofista Libanios, úgy vélekedik, hogy Démostenés megírta, de nem adta elő, ugyanis amikor a szónok perbe fogta Aischinést, nem kevésbé hibáztatta amiatt, hogy azt tanácsolta az athéniaknak, szavazzák meg Philipposzt az amphiktyoni szövetség tagjává. Hogyan is merészelhetett volna tanácsadóként fellépni, amikor ebben az ügyben kíméletlen vádakkal illette a másikat? Hiszen *A békéről* című beszéd világosan azt tanácsolja, hogy Philipposz az amphiktyoni szövetség tagja legyen.²¹*

Mindketten a következő részletre utalnak Démostenésnek a *Hűtlen követség*-perben előadott beszédéből, és ez alapján tartják elképzelhetetlennek, hogy Démostenés beszéde valóban elhangzott volna:

De nemcsak ezek az egyedüli körülmények, amelyekből kiderül, hogy pénzért mondta mindazokat a beszédeit. Csak nemrég érkeztek ide a thessalíaiak, s végül Philipposz követői, s azt követelték, ismerjétek el Philipposzt az amphiktyoni szövetség tagjának. Vajon kinek volt inkább, mint bárki másnak kötelessége, hogy felszólaljon az ellen a kívánság ellen? Ennek az Aischinésnek itt! [...] Pedig annyira bizonyos, hogy ő nem szólalt fel a kívánság ellen, a száját sem nyitotta ki, egy hangot sem mondott ellene. Nagy dolog ez is, de a gonoszabb még csak most következnek: ő volt a város polgárai közül az egyedüli, aki támogatta Philipposz kívánságát. Még olyan elvetemült ember, mint Philokratés, sem merészelte ezt megtenni; Aischinés megtette. S mikor ti zúgolódtatok, s nem akartátok meg-

hallgatni, elhagyta a szószéket, s Philippos jelenlévő követei felé fordulva megjegyezte, hogy „lármázni mindenki tud, de síkraszállni bezzeg kevésnek lesz kedve, ha majd arra kerül a sor!”, (hisz emlékeztek), lévén az ő hősiessége, mint tudjuk, csodával határos. Ó, Zeus atyám!²²

Pedig a látszólagos ellentét feloldásához szükséges, differenciáltabb megközelítés ott rejtőzik – implicit módon – Libanios szövegében is:

[Philippos] követeket küldött az athéniakhoz, és azt kérte, ők is fogadják el a megállapodást. Démosthenés pedig azt tanácsolta, fogadják el, noha nem azonosult a szóban forgó ügyvel, ugyanis nem tartja igazságosnak, és jogosnak se mondaná, hogy ez a makedón egy hellén tanácsában részt vegyen, ehelyett azt állította, attól tart, nehogy közös háborúra kényszerüljenek az összes hellénnel szemben.²³

Libanios megfogalmazásából is látszik, hogy Démosthenés nem aktív, tevőleges támogatója a békeszerződésnek, de reálpolitikusként nem javasolhat mást a népgyűlésen, mint hogy el kell fogadni a békét, mivel a kialakult politikai helyzetben – amelyet Athén elszigetelődése jellemez – nincs reális esélye a városnak egy új, sikeres háborúra Philipposzal szemben. Ezt a beszéd szerkezete és stílusa is alátámasztja.²⁴

- 1–3. Bevezetés
- 4–12. Az előzmények ismertetése
 4. A helyes döntés érdekében röviden ismerteti korábbi tetteit
 5. Euboia
 - 6–8. Neoptolemos szerepe
 - 9–10. A második követség
 - 11–12. Feddhetetlennek és megvesztegethetetlennek bizonyult
- 13–14. A javaslat
 13. Nem szabad felrúgni a békét
 14. Nem szabad az *amphiktyoniával* háborút folytatni
- 14–23. Indoklás
 - 14–15. Philipposzal külön talán lehetne harcolni
 - 16–17. Thébajjal is
 - 17–19. Egy egyesült sereggel viszont biztosan nem

Jegyzetek

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönettel tartozom Horváth Lászlónak a kéziratához fűzött értékes megjegyzéseiért. Az antik szövegekre a Liddell–Scott–Jones-féle görög szótár és az *Oxford Latin Dictionary* rövidítései szerint hivatkozom.

- 1 A szövetség alapító feliratát lásd Rhodes–Osborne 2007, no. 22; az eseménytörténetet tágabb kontextusával együtt pedig Cargill 1981; Sealey 1993, 102–136.
- 2 Diod. Sic. 16.8.2–3.
- 3 A szentélykörzet függetlenségét biztosító vallási és politikai szövetség. Rövid történeti áttekintést nyújt Bowden 2003.
- 4 A makedón terjeszkedés történetét a mai napig a legrészletesebben Hammond–Griffith (1979, 216–328) tárgyalja. A harmadik szent háborúhoz lásd Buckler 1989. A philippói külpolitika különbö-

20–23. Különböző érdekek alapján is egyesülhetnek
24–25. Összegzés

Démosthenés hihetetlenül óvatosan fogalmaz. A beszéd fele (1–12) gyakorlatilag egy hosszúra nyúlt bevezető, amelyben korábbi tetteire, meglátásaira hivatkozik – vélhetően – abban a reményben, hogy a pozitív példák után nagyobb megértéssel fogadja majd a népgyűlés a minden bizonnyal vitába torkolló javaslatát: a békét nem szabad felrúgni. Álláspontját a kialakult politikai helyzet részletes ismertetésével igyekszik alátámasztani, majd a befejezésben még egyszer megismétli, hogy Athénnek nem szabad háborúba bocsátkoznia. Ez a körülmények, óvatos megfogalmazás távol áll a békeszerződés tevőleges támogatásától, valamint a korábbi, Philippos elleni beszédei – *Olythosi beszédek*, *Első Philippika* – stílusától is. Ezekben a beszédekben láthattuk, milyen az, amikor teljes mellszélességgel kiáll egy ügy mellett. Máskor javaslatok és felszólító mondatok tengerét zúdítja a „tiszelt athéni férfiakra”, amelyek ebben a beszédben elmaradnak. Természetesen egy vesztes háború utáni kedvezőtlen béke körülmények között szerkesztett beszédet kíván, mint a korábbi, távoli háborúkra buzdító szónoklatai, de ez a beszéd a támogató hangvételtől messze áll. Ugyanerre a végkövetkeztetésre jutott egy, a beszédhez magyarázatokat fűző *scholiastés* is:

Érdemes azon eltűnődni, hogy [Démosthenés] egy ilyen beszédet semmiképpen sem tarthatott Philippos érdekében; semmi sem állt távolabb lelkiületétől, mint hogy Philippos pártjára álljon, hanem a város érdekeit tartotta szem előtt, és erre törekedett.²⁵

Részben az idézett *scholion* alapján már Arnold Schaefer és Friedrich Blass is különbséget tett a békeszerződés tevőleges (aktív) és elfogadó (passzív) támogatói között.²⁶ Mi több, Blass azt a szövegekben rejlő ellentmondást is feloldotta, miként lehetséges az, hogy Démosthenés szerint egyedül Aischinés szólalt föl a békeszerződés mellett, ugyanakkor *A békéről* című beszédét is megtartotta. Az utóbbi beszédnek mindenképpen egy későbbi ülésen kellett elhangoznia, mivel Démosthenés már egy érvényben lévő békéről beszél.²⁷ Ugyanerre a következtetésre jut MacDowell a *Hűtlen követség* című beszédhez írott kommentárjában, de nem említi Blass érvelését.²⁸

zó stratégiai elemeiről lásd Ryder 1994. Itt meg kell még említeni Philippos pszichológiai hadviselésének jelentőségét, amit Sealey (1993, 137) és Worthington (2012, 132–133) is fontosnak tart Philippos egyes hadmozdulatainak pontos megértéséhez és céljai elemzéséhez. Amikor Olynthos elestéről ír, a Kr. e. 1. században alkotó történetíró, Diodóros Siculus megjegyzi, hogy maga Philippos is nagy jelentőséget tulajdonított külpolitikai sikereiben a veszteségeknek: „Maga is azon a véleményen volt, hogy sokkal inkább arannyal, mint fegyverekkel növelte meg saját királyságát.” Diod. Sic. 16.53.3.

- 5 Diod. Sic. 16.8.5.
- 6 Diod. Sic. 16.31.6.
- 7 Diod. Sic. 16.31.6.
- 8 Philippos még Kr. e. 357/6-ban kötött szövetséget az olynthosiakkal, és átengedte nekik Poteidaiát, vö. Diod. Sic. 16.8.3–5. A szö-

- vetséghez lásd Rhodes–Osborne 2007, no. 50. Azonban a sikeres makedón expanzió és ambíciók következtében a város és Philippos viszonya megromlott. Philipposnak két szempontból is szüksége volt Olynthosra: egyrészt – Amphipolishoz hasonlóan – stratégiai-lag kulcsfontosságú területen fekszik – innen kontrollálható a régió, a tengerpart és ezek által a gabonaszállítási útvonalak; másrészt, ha legyőzi a chalkidikei szövetség legerősebb városát, azzal erős pszichológiai nyomást helyez a régió többi városára. (Harmadik szempontként felmerülhet még, ha hihetünk Iustinus tudósításának, hogy az olynthosiak befogadták Philippos két menekülő féléstvérét, ami csak tovább rontott a város és Philippos kapcsolatán; vö. Iustinus 8.3.10. és Ellis 1973.) Az olynthosiak Athéntól kértek segítséget, amit Démostenés is támogatót *Olynthosi beszédeivel* (Dem. 1–3). Három expedíció indult a város felmentésére, de nem értek el sikert. Az eseményekről összegzően lásd Sealey 1993, 137–143; MacDowell 2009, 229–239; Worthington 2013, 132–144.
- 9 Aeschin. 2–3 és Dem. 18–19. Ezekhez lásd a következő kommentárokat: Wankel 1976, Paulsen 1999, MacDowell 2000, Yunis 2001, valamint Harris 1995. Összefoglalóan lásd Hammond–Griffith 1979, 329–347; Sealy 1993, 143–159; Efstathiou 2004; MacDowell 2009, 314–327; Worthington 2012, 155–182.
- 10 Együttes fennmaradásuk minden bizonnyal az iskolai használatnak köszönhető, vö. Cic. *de orat.* 3.213; ehhez lásd Horváth 2001, 180–184.
- 11 Dem. 19.159.
- 12 Dem. 19.155–156.
- 13 Dem. 19.59; 48–49.
- 14 Dem. 19.60.
- 15 Dem. 19.62–66, vö. Diod. Sic. 16.60.1–3.
- 16 A görögök nem tartották görögnek a makedónokat, vö. pl. Dem. 3.16, 24. Ellenben a makedón királyok Argosból eredeztették származásukat (Hér. 5.22, 8.137–139), de ezt teljes egészében még a makedónbarát Isokratés se fogadta el, aki egy köztes kategóriába sorolta a makedónokat a görögök és az idegenek (barbárok) mellett; vö. Isoc. 5.154.
- 17 A Timarchos elleni perről lásd Bajnok 2017. Kr. e. 344/343-ban újra támadásba lendültek a békeszerződés ellenzői. Ekkor tartotta *Második Philippikáját* (Dem. 6.) Démostenés, amelyben a szerződés feltételeinek újratárgyalására buzdította az athéniakat. Majd Kr. e. 343-ban először Philokratést idézte törvényszék elé Hypereidés (Hyp. 3.29–30), ezt követően Aischinést Démostenés (Aeschin. 2, Dem. 19). Ezek után szólalt fel a béke – és Philippos – ellen a szintén makedónellenes Hégésippos heves, *Halonnésosról* című beszédével (magyar fordítását lásd az *Ókor* 2017/2. számában: Seres 2017).
- 18 Dem. 5.19–22.
- 19 Dion. Hal. *Ad Amm.* 1.10. A fordítás Usener–Radermacher (1899) kiadása alapján készült, vö. Trevett 2011, 88 és Worthington 2012, 182 (a szövegből implicit módon következik az őszi datálás).
- 20 Lib. *Hyp.* 5.6–7. A fordítás Foerster (1915) kiadása alapján készült.
- 21 Photius: *Bib.* 265. 492a14–22. A fordítás Henry (1974) kiadása alapján készült.
- 22 Dem. 19.111–113, részlet (Ritoók Zsigmond fordítása). Aischinés az itt ismertett vádak a „hősiessége”, azaz katonai szolgálatainak ismertetésével kívánja visszaverni, vö. Aeschin. 2.167–170.
- 23 Lib. *Hyp.* 5.4.
- 24 A beosztásban Sandyst (1933, xx–xxi) követtem.
- 25 Schol. Dem. 5.12. A fordítás Dilts (1983) kiadása alapján készült.
- 26 Schaefer 1886, 302–303; Blass 1893, 341–345.
- 27 Dem. 5.13.
- 28 MacDowell 2000, 251 (= MacDowell 2009, 327), rá hivatkozik Trevett 2011, 90–91, 5. jegyzet.

Démostenés: A békéről¹

[1] Tudom, athéni férfiak, a jelenlegi helyzet több szempontból is nehézséggel és aggodalommal terhes, nemcsak a számos mulasztás miatt, és nincs olyan ember, aki kecsesgőzösen szólna ezekről, hanem azért is, mert a lezáratlan ügyekben egyetlen rész kérdésként sincs arról egyetértés, mi állna érdeklünkben. Egyesek így, mások pedig úgy vélekednek. [2] A döntéshozatal természetéből fakadóan körülményes és nehézkes, de ti még jócskán meg is nehezítettétek, athéni férfiak, hiszen minden épe-szű ember a tettek előtt jut döntésre, ti azonban a tettek után. Ebből következően az elmúlt időkben – emlékeim szerint – az az ember élvezte megbecsüléseket és tartottátok jó szónoknak, aki szemetekre vetette, hibát követtetek el, de közben elúsznak a lehetőségeitek. [3] Mégis, mindezek ellenére azzal a meggyő-ződéssel álltam elétek, hogy ha készek vagytok meghallgatni, és távol tartjátok magatokat a méltatlankodástól és a civakodástól, ahogy azokhoz illik, akik a város sorsáról és a kialakult hely-zetről döntenek, akkor lehetőségem nyílik arra, hogy szóljak és

tanácsot adjak, miként javulhat helyzetünk és hogyan menthető meg az, amit elhanyagoltunk.

[4] Noha pontosan tisztában vagyok azzal, athéni férfiak, hogy a szónoknak mindig előnyére válik, ha korábbi beszédei-ről és saját magáról szól előttetek, már ha van mersze hozzá, ezt annyira közönségesnek és túrhetetlennek tartom, hogy vo-nakodom ezzel az eszközzel élni, még akkor is, ha szükséges-nek vélem. De azt hiszem, jobb döntést hoztok majd azokban a kérdésekben, amelyekről most szólni készülök, ha röviden emlékeztetek titeket korábbi beszédeimre. [5] Először is, athéni férfiak, amikor egyesek az euboiai zavargások közepette azon voltak, hogy meggyőzzenek titeket arról, hogy segítetek Plu-tarchosnak, és belefogjatok egy becstelen és költséges háború-ba, elsőként és egyben egyedülként szólaltam fel ellene, ekkor majdnem széttéptek azok, akik arról próbáltak meggyőzni tite-ket, hogy több, súlyos hibát kövessetek el csekély haszon fe-jében.² Majd kis idő elteltével, miután ismét szégyent hoztunk

1 A fordítás alapjául Dilts (2002) kiadása szolgált. A fordítás során figyelembe vettem Vince (1930), Ellis–Milns (1970), Unte (1985), Phillips (2004), Trevett (2011) és Waterfield (2014) fordításait, valamint Rehdantz (1873) és Sandys (1933) megjegyzéseit.

2 Kr. e. 348-ban athéni csapatok szálltak partra Euboi szigetén Phókión vezetése alatt. Attól tartottak az athéniak, hogy Attika közvetlen szomszédságában – a chalkisi tyrannos, Kallias kez-deményezésre – egy, Philippos törekvéseit pártoló szövetség

kezd kibontakozni, és ezért Eubulos javaslatára segítséget nyúj-tottak az eretiai tyrannosnak, Plutarchosnak. Ellenben ő végül nem küldött csapatokat a Kalliasszal küzdő athéniaknak. Miután Phókión felülkerekedett Kalliason, elűzte Eretriából Plutarchost. Ekkor az athéniak visszarendelték Plutarchost, és Molossos vet-te át a csapatok irányítását, akit azonban a visszatérő Plutarchos könnyűszerrel legyőzött. Az athéniaknak végül ötven *talanton* váltságdíjat kellett fizetniük a foglyokért cserébe. Vö. Schol.

magunkra, továbbá olyan, soha nem látott gyötrelmeket szenvedtünk el azoktól, akik segítettek minket, mindannyian felismerték azoknak a hitványságát, akik korábban meggyőztek titeket, és azt is, hogy a legjobb javaslatot én tettem. [6] Azután, athéni férfiak, amikor észrevettem, hogy a színész, Neoptolemos,³ mestersége leple alatt teljesen szabadon számos vétséget követett el a várossal szemben, továbbá a ti ügyeiteket Philippos érdekeinek megfelelően bonyolította, rendezte, akkor elétek álltam, és fölszóltam, de nem személyes ellenszenvtől vagy hamis vádaskodástól vezérelve, ahogy ez a későbbi eseményekből egyértelműen kiderült. [7] És ebben az esetben nem azokat vádolom, akik Neoptolemos érdekében szólaltak fel – hiszen nem egy ilyen volt –, hanem titeket! Mert ha egy tragédiát néztek volna a Dionysos-színházban,⁴ nem pedig a biztonságról és közügyekről lett volna szó, akkor sem hallgathattátok volna őt oly nagy szeretettel, engem pedig oly nagy gyűlölettel. [8] Azt hiszem, mostanra már mindannyian rájöttetek: egykor helyi tartozások miatt érkezett az ellenség földjére, hogy azokat behajtva, itt vállaljon *leiturgiát*,⁵ legalábbis ezt állította, és ezt az érvelést mesterien használta ki, amennyiben furcsa azt kritizálni, ha valaki onnan ide hozza a javait, amikor azonban a béke révén mentességet nyert, az itt birtokolt, látható⁶ vagyonát pénzzé tette, majd Philipposhoz utazott. [9] Szóval ez a két példa, amelyeket az imént említettem, bizonyítja, hogy a korábbi beszédeimet az igazságnak megfelelően és pontosan adtam elő, úgy, ahogy megtörténtek. A harmadik pedig, athéni férfiak – még ezt az egy esetet felidézem, utána nyomban rátérek arra, amiért elétek álltam –, amikor a békét szentesítő esküvel visszatértünk a követéségből,⁷ [10] akkoriban egyesek⁸ azt bizonygatták, hogy Thespiait és Plataiait újra benépesítik,⁹ Philippos, ha befolyást szerez, megvédi majd a phókisiakat, a thébaiak városát pedig

felszámolja,¹⁰ Óropos pedig a miénk lesz,¹¹ és Euboiát átadják Amphipolisért cserbe.¹² Ilyen reményekkel és hamis ígéretekkel hitegettek, és ezektől a tévhiteltől vezérelve magukra hagyátok a phókisiakat, ami nem vált sem a hasznokra és talán az előnyökre sem. Majd meglátjátok, nem én vezettelek félre titeket, és semmit sem hallgattam el, sőt előre szóltam: hiszen tudom, hogy emlékeztek arra, hogy nem tudtam és nem is számítottam ilyen fejleményekre, viszont gyanítottam, hogy a másik szónok badarságokat beszél.

[11] Tehát az említett eseményeket, amelyek kimenetelét másokhoz képest egyértelműen jobban láttam előre, nem fogom egyetlen okra visszavezetni, athéni férfiak, sem a vélt vagy valós kiválóságomra, és nem fogok úgy tenni, mintha a tudásom és az előrelátásom másból eredt volna, mint a következő két okból, amelyeket elétek tárok. Az első, athéni férfiak, a jószerencse, amely, úgy látom, erősebb minden emberi kiválóságnál és bölcsességnél. [12] A másik pedig az, hogy a körülményeket megvesztegetés nélkül mérlegelem és ítélem meg, továbbá senki sem tud olyan bevételre rámutatni, ami a politikai működéséhez vagy a beszédeimhez kötődik. Éppen ezért, mindaz, ami a tényekből fakadóan előnyünkre válhat, előttem feddhetetlenül jelenik meg. De ahogy az egyik félnek pénzt adsz – a mérleg serpenyőjéhez hasonlóan –, elmozdul a mérleg nyelve, és az ő javára billenti a mérleget; aki pedig ezt egyszer elfogadta, többé egy ügyben sem mérlegelhet feddhetetlenül, sem józanul.

[13] Először is azt mondom, egy szempontot nem hagyhatunk figyelmen kívül: akár szövetségesekkel, akár hozzájárulással,¹³ akár bármi mással akarja felvértezni valaki a várost, úgy tegye ezt, hogy a meglévő békét nem sérti meg. Nem mintha ez a béke olyan csodálatos volna vagy akár méltó hozzátok, de bármilyen is legyen, az adott helyzetben még az is előnyösebb

Dem. 5.5, Plut. *Phoc.* 12–14, valamint Sealey 1993, 140–141; Worthington 2013, 144–146. Trevett (2011, 92, 7. jegyzet) feltételezi, hogy Démosthenész az olynthosi háború miatt ellenetzte a beavatkozást Euboi szigetén, ugyanis így Athén megosztaná a rendelkezésre álló erőit.

3 PA10647. Skyros szigetén született, athéni színész. Kr. e. 370 körül egy alkalommal biztosan győzedelmeskedett a Lénaián (IG II2 2325H Col. II. 30.), majd Kr. e. 342/1-ben Euripidész *Iphigeneia Taurisban* című darabjában nyújtott alakításáért első helyet ért el a Dionysiaán, vö. IG II2 2320 Col. II. 1–15. Ezekhez lásd Millis–Olson 2012. A makedón udvarral jó kapcsolatot ápolt, ezt példázza, hogy Philippos lányának, Kleopátrának az esküvőjén ő szórakoztatta az egybegyűlteket, vö. Diod. Sic. 16.91.4–92.4.

4 Az Akropolis déli lejtőjén elterülő színház.

5 A legvagyonosabb polgárok által a *démós* érdekében teljesített anyagi szolgálat. A legújabbban, összefoglaló jelleggel lásd Canevaro 2018, különösen 447–460.

6 A görög „látható” (*phanera*) és „láthatatlan” (*aphanes*) vagyon (*usia*) fogalompár némileg eltér a modern ingó–ingatlan vagyon megkülönböztetéstől. „Láthatónak” minősül minden, ami valóban szembeutó, mások által könnyen megismerhető, például földek, házak, a legkülönbözőbb tárgyak, rabszolgák; ezekkel szemben pedig „láthatatlanok” a készpénz, a hitelek, a kölcsönök. Ehhez lásd Gabrielsen 1986.

7 Ez a második követség, amely Kr. e. 346 júliusában tért vissza Athénba.

8 Démosthenész Philokratésre és Aischinésre utal. Kr. e. 343-ban a menekülő Philokratést Hypereidész kezdeményezésére távollétében halálra ítélik (Hyp. 3.29–30, vö. Horváth 2001, 70–71),

viszont Démosthenésnek nem sikerül bebizonyítania, hogy Aischinés valóban hűtlenül járt el a követi megbízatása során, és ténylegesen megvesztegette őt Philippos. Mindezek ellenére az antik hagyomány (Aeschin. 2. *Hyp.*) szerint bírái csupán harminc szavazattal mentették fel Aischinést, ami jól szemlélteti, milyen heves indulatokat váltott ki a Philokratési béke az athéniakból, vö. Bajnok 2017, 41.

9 Mindkét boiótiai várost Thébai pusztította el Kr. e. 371-ben, az athéniak pedig számos menekültet fogadtak be ezekből a városokból, vö. Xen. *Hell.* 6.3.1.

10 A görög szövegben a *dioikizó* szerepel. Ilyen esetekben a várost a földdel teszik egyenlővé, majd a túlélőket különböző településekre telepítik át, amivel azt is megakadályozzák, hogy a várost újra felépítsék. Kr. e. 385-ben Spárta így tett Mantinea városával. Lerombolták, majd négy vagy öt községbe széttelepítették a lakoságot, vö. Xen. *Hell.* 5.2.1–7, Hapr. s.v. „*mantineón dioikismos*”.

11 Attikai északkeleti részén fekvő település, amely Amphiaros szentélyéről a legismertebb. Kr. e. 366-tól Thébai uralma alatt állt, vö. Dem. 6.30, 18.99.

12 Vö. Dem. 19.22: „Nem titok előttünk, követek, hogy milyen föltételekkel kötöttétek meg a békét Philipposzal. Nagyon jól tudjuk, hogy ti Amphipolist adtátok neki, Philippos pedig Euboiá átengedését ígerte.” (Ritoók Zsigmond fordítása.)

13 A második tengeri szövetségre utal Démosthenész. A szövetség tagjai – lényegében – ugyanúgy adóztak, ahogyan korábban a délosi szövetség tagjai is, de a rosszul csengő „adó” (*phoros*) szó helyett a „hozzájárulás” (*syntaxis*) kifejezést használták. Ehhez lásd Harp. s.v. „*syntaxis*” (= FG rHist Theopompos 115 F98) és Cargill 1981, 124–218.

lett volna, ha meg sem köttetik, mint az, ha most felrúgjuk a már megkötött békeszerződést. Ugyanis sok lehetőséget eltékoztunk, amelyekkel a háború egyszerűbb és kiszámíthatóbb lett volna, mint így. [14] Másodszor pedig látni kell, athéni férfiak, hogy ezt a csődületet, akik most egy *amphiktyoniának* nevezik magukat, ne sarkalljuk egy kényszerű, mondvacsinált háborúra ellenünk. Én ugyanis úgy vélem, ha ismét háború törne ki Philippos és közöttünk Amphipolis¹⁴ vagy valami efféle személyes sérelem miatt, amelyben sem a thessaliaiak, sem az argosiak, sem a thébaiak nem érintettek, közülük egyik sem szállna harcba ellenünk, [15] mindközül a legkevésbé – és senki se hurrogjon le, amíg meg nem hallgatott – a legkevésbé a thébaiak. Nem arról van szó, hogy jóindulatúak lennének velünk, de nem is arról, hogy ne tennének Philippos kedvére, hanem pontosan tudatában vannak – még ha oly ostobának is tartják őket¹⁵ –, hogy ha háborúra lépnek ellenük, minden veszteséget ők viselnek majd, míg valaki más aratja le a babérokat. Tehát nem csatlakoznának egy háborúhoz, hacsak nincs közös indíték és nem együtt szállnak harcba. [16] Ugyanakkor, ha háborút kezdenénk a thébaiakkal Öropos vagy valamilyen más személyes ügy miatt, azt hiszem, nem szenvednénk semmilyen kárt, ugyanis úgy vélem, a mi és az ő szövetségeseik is készek segíteni, ha valaki betör a földjeinkre, és segítenek is, de egyikük sem csatlakozna a másik fél elleni háborúhoz.¹⁶ Hiszen így működnek a szövetségek, már amelyiket érdemes megfontolni, és az eredmény természetesen a következő. [17] Egyik szövetséges sem mutatkozik ugyanolyan mértékben jóindulatúnak a biztonság és a mások fölötti uralom kérdésében, legyen szó akár rólunk, akár a thébaiakról, hiszen a saját érdekükben mindkét fél biztonságára törekednek, de egyikük se akarja, hogy az egyik fél a többieket legyőzve uralkodjon felettük. Tehát mit tartok rémisztőnek, és mitől kell óvakodnotok? A készülő háború ne szolgáltasson közös ürügyet vagy sérelmi alapot ellenünk. [18] Ha ugyanis az argosiak, a messéniaiak, a megalopolisaiak és a többi peloponnésosi, akik ugyanúgy vélekednek, ellenünk fordulnak a lakedaimóniakkal folytatott tárgyalás miatt,¹⁷ továbbá azért is, mert úgy gondolják, részben egyetértünk a lakedaimóniak korábbi lépéseivel,¹⁸ vagy ha a thébaiak valóban gyűlölnék minket, ahogy beszélük, akkor még inkább ellenünk fordulnak, amiért megvédjük azokat, akik elmenekültek tőlük, és minden lehetséges módon kimutatjuk ellenséges szándékunkat, [19] vagy akár a thessaliaiak, amiért megvédjük a phókisi szökevényeket, vagy Philippos, amiért megpróbáljuk meggátolni abban, hogy az *amphiktyoniához*

csatlakozzon, akkor attól félek, saját problémáikon feldühödve nehogy közösen indítsanak háborút ellenünk – az *amphiktyonia* határozatai ürügyén –, majd mindannyian kedvet kapjanak arra, hogy a személyes érdekeiken túl viseljenek háborút ellenünk, ahogy a phókisiak esetében is történt. [20] Mert azt talán tudjátok, hogy a thébaiak, Philippos és a thessaliaiak most mind ugyanúgy cselekedtek, noha külön-külön nem ugyanarra törekedtek. A thébaiak például nem tudták megakadályozni, hogy Philippos átkeljen és megkaparintsa a Thermopylait,¹⁹ sem azt, hogy tetteik dicsőségét learassa, noha ő volt az utolsó, aki csatlakozott a háborúhoz. [21] Hiszen a thébaiak most sikeresen viszszerkeztek néhány területüket, viszont a becsület és a dicsőség terén szegyenletesen leszereltek. Ha ugyanis Philippos nem kelt volna át, a nyereség is elmaradt volna. Nem ezt akarták, hanem Orchomenost és Koróneiát²⁰ szerették volna megkaparintani, erre viszont nem voltak képesek, így mégis beletörődtek. [22] Egyébként egyesek kétségkívül azt merik állítani, hogy Philippos nem akarta átadni a thébaiaknak Orchomenost és Koróneiát, hanem rákényszerült. Nekik csak gratulálni tudok.²¹ De én tudom, nem ezek voltak az elsődleges céljai, sokkal inkább vágyott Thermopylai megkaparintására, és arra a dicsőségre, hogy úgy tűnjön, ő döntötte el a háborút, továbbá arra, hogy ő rendezze a pythói játékokat.²² Ezekre áhítozott a leginkább! [23] A thessaliaiak pedig egyiket sem akarták, sem azt, hogy a thébaiak, sem azt, hogy Philippos kerüljön fölénybe – hiszen úgy vélték, mindketten fenyegetést jelentenek –, hanem arra vágytak, hogy a delphoi *amphiktyonia* tanácsán és a delphoi helyzeten úrrá legyenek: erre a két kiváltságra vágytak, és ezekre áhítozva csatlakoztak a háborúhoz. Majd rájöttök, a felek saját érdekeik miatt kényszerültek egy sor olyan dologra, amit meg sem akartak tenni. Ez az, bizony ez, amitől óvakodnunk kell!

[24] Akkor hát félelemből, parancsra kell cselekednünk? Te ezt tanácsolod? Távol álljon tőlem! Sőt ellenkezőleg, semmi olyat se tegyünk, ami nem méltó hozzánk, vagy háborúhoz vezetne, hanem mindenki úgy tekintsen ránk, hogy megfontoltak vagyunk és jogosak a követeléseink. Azt gondolom, így kell cselekedünk. Akik pedig vakmerően úgy gondolkodnak, bármit el kell viselnünk, és nem látják előre a háborút, a következőket javaslom megfontolásra: engedjük meg a thébaiaknak, hogy megtartsák Öropost. És ha valaki feltenné a kérdést, valójában miért is tesszük ezt? Azért, hogy ne háborúzzunk – válaszolnánk. [25] És az imént mondtunk le Philippos javára a szerződés értelmében Amphipolisról, a kardiaiaknak meg hagyjuk, hogy a többi chersoné-

14 Más városokat – pl. Poteidaia, Pydna – is említhetne Démostenés, de az athéniak szemében örök tüske Amphipolis Kr. e. 357-es elvesztése, így teljesen érthető, hogy érvelésében a legfájdalmasabb veszteségre hivatkozik. Még a békepárti Isokratés is elismeri, hogy Amphipolis az athéni–makedón ellentét forrása, vö. Isoc. 5.2: „Mivel látom, hogy a város [Athén] és a közötted [Philippos] támadt háború Amphipolis felett számos baj forrásává vált...”

15 Ez az általános athéni közvélekedés a thébaiakról, vö. Pind. *Ol.* 6. 89–90, Dem. 18. 35 (Aischinés szavait idézi), 43.

16 Azaz a védelem a szövetségek alapja.

17 Erről a követségről nem szólnak az antik források.

18 Démostenés Kr. e. 353/2-ben még amellel érvelt (sikertelenül) *A megalopolisaiak érdekében* tartott beszédében, hogy a megalopolisaiak ellen indított spártai háborúban – a Spártával kötött szövetség ellenére – mégis (valamiféle hintapolitikával) a megalopolisaiakat kellene támogatnia a városnak, ugyanis ha elesik

Megalopolis, Spárta akkora befolyásra tehet szert, ami már veszélyeztetheti Athént is; vö. Dem. 16. A háború leírását lásd Diod. Sic. 16.39. Ezzel szemben a Második Philippikában, Kr. e. 344/3-ban már egyértelműen a spártai szövetséget tartja fontosabbnak, ugyanis attól félt, hogy ha a messéniaiak és az argosiak Philippos segítségével felülkerekednek a spártaiakon, akkor Athén teljesen elszigetelődik, vö. Dem. 6.

19 Thermopylai az összekötő kapocs Hellas északi és középső területei között, így komoly stratégiai jelentőséggel bír.

20 Mindkét boiótiai várost – és még Korsiait – a phókisiak foglalták el a harmadik szent háború alatt, Philippos pedig, a phókisiak legyőzése után, átadta ezeket Thébainak, vö. Diod. Sic. 16.58.1; Dem. 19.141.

21 Erősen ironikus.

22 A boiótiaiakkal és a thessaliaiakkal közösen, vö. Diod. Sic. 16.60.1–2.

sositól függetlenül pozicionálják magukat,²³ a káriainak²⁴ pedig, hogy elfoglalja a szigeteket, Kiost, Kóst és Rhodost, a bizantioniaknak meg, hogy feltartóztassák a hajókat,²⁵ nyilvánvalóan abban a hitben, hogy a békéből fakadó nyugalom többet ér, mint

az elhangzottakról való összezőrdülés, vitatkozás. Tehát korlátozott és egészen makacs lépés volna, amikor valamennyiükkel, külön-külön is így bánunk a saját, jól felfogott érdekekben, most mindannyiuk ellen háborúba bocsátkozni Delphoi árnyékáért.²⁶

Bibliográfia

Szövegkiadások

- Dielts, M. R. (ed.) 2002. *Demosthenis Orationes. Tomus I.* Oxford.
 Dilts, M. R. (ed.) 1983. *Scholia Demosthenica Vol. I.* Leipzig.
 Foerster, R. (ed.) 1915. *Libanii opera: Progymnasmata, Argumenta orationum Demosthenicarum. Vol. 8.* Leipzig.
 Henry, R. (ed.) 1974. *Photius. Bibliothèque. Tome VIII: Codices 257–280.* Paris.
 Kassel, R. – Austin, C. (eds.) 1991. *Poetae Comici Graeci. Vol. 2. Agatheno–Aristonymus.* Berlin.
 Millis, B. W. – Olson, S. D. 2012. *Inscriptional Records for the Dramatic Festivals. IG II² 2218–2325 and Related Texts.* Leiden–Boston.
 Usener, H. – Radermacher, L. (eds.) 1899. *Diomysii Halicarnasei quae extant. Vol. 5.* Leipzig.

Kommentárok

- Sandys, J. E. 1933re. *Demosthenes On the Peace, Second Philippic, On the Chersonesus and Third Philippic.* London.
 Bajnok D. 2017. *Magánélet az agorán. Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen.* Budapest.
 Ellis, J. R. – Milns, R. D. 1970. *The Spectre of Philip. Demosthenes' First Philippic, Olynthiacs and Speech On the Peace. A Study in Historical Evidence.* Sydney.
 Horváth L. 2001. *Az athéni Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése.* Budapest.
 MacDowell, D. M. 2000. *Demosthenes On the False Embassy (Oration 19).* Oxford.
 Paulsen, T. 1999. *Die Paraprosbeia-Reden des Demosthenes und des Aischines. Kommentar und Interpretation zu Demosthenes, or. XIX, und Aischines, or. II.* Trier.
 Rehdantz, C. 1873. *Demosthenes' ausgewählte Reden. Erster Theil. Neun philippische Reden.* Leipzig.
 Rhodes, P. J. – Osborne, R. 2007. *Greek Historical Inscriptions 404–323 BC.* Oxford.
 Wankel, H. 1976. *Rede für Ktesiphon über den Kranz.* Heidelberg.
 Yunis, H. 2001. *Demosthenes On the Crown.* Cambridge.

Fordítások

- Phillips, D. D. (ford.) 2004. *Athenian Political Oratory. 16 Key Speeches.* New York – London.
 Trevett, J. (ford.) 2011. *Demosthenes, Speeches 1–17.* Austin, TX.
 Unte, W. (ford.) 1985. *Demosthenes Politische Reden.* Stuttgart.

23 A kérdéssel részletesen foglalkozik Hégésippos *Halonnésosról* mondott beszédében, vö. [Dem.] 7.39–45. Lásd ehhez Seres 2017, 101.

24 Démosthenész Idreusra, Kária satrapájára utal (LGPN V/B s.v.), aki Kr. e. 351 és 344 között töltötte be ezt a tisztséget, vö. Diod. Sic. 16.69.1. Annak a Maussólosnak az öccse, aki a szövetséges háborúban a felkelő szigeteket támogatta Athénnal szemben. Róluk lásd Hornblower 1982.

25 Erre már korábban, Kr. e. 362/1-ben is volt példa, vö. [Dem.] 50.4–6. Byzantion a Fekete-tenger felől érkező gabonaszállító hajókat könnyűszerrel feltartóztathatja a Boszporusznál, ami veszélyt jelenthet Athén gabonaellátására. A problémát a vonatkozó forrásokkal együtt tárgyalja Sealey 1993, 24–26.

26 Démosthenész itt egy ismert szólást – „a számár árnyékáért” – fogalmaz át, vö. Ar. V. 191. Az ókomédia-író Archedippos még egy komédiát is írt *Egy számár árnyéka* címen, amiből azonban mindössze

- Vince, J. H. (ford.) 1930. *Demosthenes: Orations 1–17 and 20. Olynthiacs, Philippics, Minor Public Orations.* Cambridge, MA.
 Waterfield, R. (ford.) 2014. *Demosthenes: Selected Speeches.* With Introductions and Notes by C. Carey. Oxford.

Szakirodalom

- Blass, F. 1893². *Attische Beredsamkeit. III/1. Demosthenes.* Leipzig.
 Bowden, H. 2003. „The Functions of the Delphic Amphictyony before 346 BCE”: *Scripta Classica Israelica* 22, 67–83.
 Buckler, J. 1989. *Philip II and the Sacred War.* Leiden.
 Canevaro, M. 2018. „What Was the Law of Leptines' Really About? Reflections on Athenian Public Economy and Legislation in the Fourth Century BCE”: *Constitutional Political Economy* 29/4, 440–464.
 Cargill, J. 1981. *The Second Athenian League. Empire or Free Alliance?* Berkeley.
 Efstathiou, A. 2004. „The 'Peace of Philokrates'. The Assemblies of 18th and 19th Elaphebolion 346 B.C. Studying History through Rhetoric”: *Historia* 53/4, 358–407.
 Ellis, J. R. 1973. „The Step-Brothers of Philip II”: *Historia* 22/2, 350–354.
 Fraser, P. M. – Matthews, E. (szerk.) 1987. *A Lexicon of Greek Personal Names.* Oxford.
 Gabrielsen, V. 1986. „Phanera and Aphanes Ousia in Classical Athens”: *Classica et Mediaevalia* 36, 99–114.
 Gibson, C. A. 2002. *Interpreting a Classic. Demosthenes and his Ancient Commentators.* Berkeley.
 Hammond, N. G. L. – Griffith, G. T. 1979. *A History of Macedonia. Volume II. 550–336 B.C.* Oxford.
 Harris, E. 1995. *Aeschines and Athenian Politics.* Oxford.
 Hornblower, S. 1982. *Mausolus.* Oxford.
 Kirchner, J. 1901–1903. *Prosopographia Attica.* Vols. I–II. Berlin.
 MacDowell, D. M. 2009. *Demosthenes the Orator.* Oxford.
 Ryder, T. T. B. 1994. „The Diplomatic Skills of Philip II”: I. Worthington (szerk.): *Ventures into Greek History.* Oxford, 228–257.
 Schaefer, A. 1886². *Demosthenes und seine Zeit.* Vol. II. Leipzig.
 Sealey, R. 1993. *Demosthenes and his Time. A Study in Defeat.* Oxford.
 Seres D. 2017. „Hégésippos: *Halonnésosról* (Dém. VII)”: *Ókor* 16/2, 92–102.
 Worthington, I. 2013. *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece.* Oxford.

csak két sor maradt az utókorra, vö. PCG II, 538–557. Két, egyértelműen Didymos kommentárja alapján készült magyarázó szöveg is elemzi ezt a szófordulatot, egy papirusztöredék (P. Berol. inv. 21188) és Harpokration (s.v. „*peri tés en Delphois skias*”). Mindkét író az értelmetlen harc metaforájaként értelmezi a szólást. A kutatás annyiban egészítette ki ezt az értelmezést, hogy az *amphiktyonia* politikai gyengesége és Philippos részvétele miatt értelmetlen a további háború; vö. Sandys 1933, 107–108; Ellis–Milns 1970, 90, 31. jegyzet; Gibson 2002, 172–174. Démosthenész korábbi, Philippos elleni beszédei vagy egyértelműen derülatoan (Dem. 1–2), vagy az athéniai felelősségének hangsúlyozása mellett (Dem. 3–4) pozitívan tekintettek a jövőbe. A reményekkel teli bizakodásnak azonban már nyoma sincs ebben, a vesztes háború következményeit tételesen felsorakoztatató, ironizáló zárásban.